

ONOMÀSTICA DEL «POEMA DE MONTSERRAT» DE JOSEP M^a DE SAGARRA (El noms de Déu i de la Verge)

Roser RIPOLLÉS i de la FRAGUA

Josep Maria de Sagarra fou un escriptor complet, en el sentit que va cultivar tots els gèneres. Aquest cop ens havíem proposat l'estudi de l'Onomàstica del *Poema de Montserrat* —obra magna que conté 16.000 versos i que Sagarra escriví en un període crític de la seva vida, després de traduir la Divina Comèdia de Dant— però aquesta és tan abundant, prop de 300 noms repetits en moltes ocasions, que no ens és possible estudiar-la tota en la present comunicació, per això, per ara, ens limitarem a l'estudi dels noms de Déu i de la Verge i deixarem per a més endavant la resta.

Per a fer el buidat dels noms hem partit del criteri de considerar les majúscules com a element indicador de nom propi.

Hem separat els noms per llibres, la qual cosa fa que hi hagi algunes repeticions, però ho hem fet perquè ens ha semblat interessant en vistes a considerar la unitat del poema, car pensem que els noms són un lligam entre els diferents llibres que ens ajuda a veure'ls com una sola obra; per exemple els noms de Déu i de la Verge o els de Garí, Guifré, Oliba, etc. que surten abundantment en una determinada part del poema, apareixen més esporàdicament en les altres parts com indicant que ens trobem dins el mateix discurs.

Els noms de Déu i la seva freqüència

Proemi. — «La fe del pelegrí».

—**Déu, Omnipotent.**

En total usa deu cops la paraula Déu i una sola vegada l'anomena Omnipotent. La relació que veiem amb el títol és que el pelegrí veu a Déu i parla de Déu com d'un Ésser Omnipotent al qual la seva fe el guia.

Llibre primer. — «Dels llops als àngels».

En aquest llibre que, com el mateix Sagarra diu a les Paraules preliminars «constitueix la prehistòria religiosa de Montserrat» i en el qual surten noms pertanyents a la Mitologia, és on es dóna a Déu, un nom més creatiu i indicador de la fantasia o del somni de l'autor, en donar la visió que de l'Omnipotència divina tenen els animals, que, en aquest llibre, parlen. «El-qui-desferma-

el-vent» és el nom que els ocells donen a l'Ésser Suprem. A més a més, aquest nom surt quasi tantes vegades con la paraula Déu.

També hi trobem més riquesa onomàstica, pel que fa als noms de Déu, que en el Proemi apueta es mantindrà més o menys igual a tot el poema.

Hem trobat nou noms diferents que són els següents:

—**Altre, Amo, Aquell, Déu, El Qui, El-qui-desferma-el-vent, Ell, Marit, El Pare i el Fill i el Sant Esperit.**

El total de freqüències és: Déu (6); El-qui-desferma-el-vent (5)

Marit (3); Amo, Aquell, Ell, El Qui, Altre, el Pare, el Fill i el Sant Esperit, (1).

En aquest llibre surt la llegenda de santa Eulàlia, patrona de Barcelona, i quan usa el mot Marit per indicar Déu es refereix a aquella santa que s'havia consagrat a Déu.

Llibre segon.— «Joan Garí».

Tal com avança el poema augmenta la freqüència en l'ús dels noms que designen Déu, i es manté la variació, amb un lleuger augment, 11 noms en total. També augmenta l'Onomàstica en general.

Els noms que designen Déu són els següents:

—**Aquell, Creador, Déu, Ell, Llum Infinit, Poderós, Senyor, Trinitat, Tu, Un, Vós.**

El total de freqüències és: Déu (96), Senyor (50), Tu (1), Vós (7), Aquell (3), i la resta un sol cop.

En aquest llibre, en el qual, com indica el títol, narra la llegenda de Joan Garí, la freqüència en l'ús del nom de Déu és motivada, precisament, per aquesta llegenda que també fa que hi surti molt més el nom de Déu que no pas el de la Verge.

També hem observat que quan usa el nom de Déu parla d'un ésser més distant de l'home, en aquest cas de Joan Garí, mentre que quan usa Senyor sembla que aquest estigui més proper a Joan Garí; el mateix passa amb Tu i amb Vós. Amb la diferència tan gran de freqüències en l'ús de Déu o Tu creiem que el poeta ha volgut indicar les poques vegades en què Garí se sent tan prop de Déu com per tractar-lo de Tu o de Vós i com la majoria el veu llunyà, com l'Ésser Suprem de qui depèn i, en certa manera, tem.

Tanmateix veiem la declaració de l'existència d'un sol Déu amb Tres Persones en els mots Un i Trinitat.

Llibre tercer.— «Els fills de sant Benet».

Aquest llibre és el que té més riquesa onomàstica pel que fa als noms per a designar Déu, 12 en total, encara que hi trobem menys freqüències. Són aquest:

—**Algú, Amo, Aquell, Déu, Dinivitat, Increat, Marit, Pare, Rei de la Glòria, Rei de reis, Trinitat, Un.**

El total de freqüències és: Déu (13); Pare (2); i la resta una vegada.

Hi observem un registre diferent en els mots usats, ja que apareix la consideració de Rei, no en va els fills de sant Benet van tenir molta relació amb els reis de Catalunya i Aragó, i això es reflecteix en el llibre, així hi trobem: Rei de la Glòria i Rei de reis.

També veiem la consideració de l'eternitat de Déu en el mot Increat, i una nova manifestació de l'existència d'un sol Déu en el mot Divinitat.

Llibre quart.— «El plor de les criatures».

La riquesa onomàstica, pel que fa als noms de Déu es segueix mantenint, encara trobem 11 maneres diferents de designar l'Ésser Suprem, aquestes són:

—**Aquell, Arquitecte, Déu, Dei, Deo, Etern Promotor de la Justícia, Gran Jerarca de l'Empiri, Qui, Senyor, Suprema brasa, Única Claror Definitiva.**

Les freqüències són les següents: Déu (18); la resta una vegada.

Pel que fa al registre dels mots usats el trobem més culte i més complex que als altres llibres: així, ultra les denominacions llatines Dei i Deo, veiem que anomena Déu: Arquitecte, Suprema brasa¹, Etern Promotor de la Justícia. Gran Jerarca de l'Empiri i Única Claror Definitiva. En aquestes tres últimes denominacions complexes hi veiem . un altre cop. l'expressió de l'eternitat i de la Trinitat a l'ensem que una clara al·lusió al cel descrit pel Dant a la Divina Comèdia².

Si comparem l'onomàstica divina de les diferents parts del poema veiem que la paraula Déu es repeteix al llarg de tot el poema, el total de vegades que hi surt és de 145.

Aquell, apareix als quatre llibres set vegades, però cap al Proemi.

Ell, surt dues vegades, una al llibre primer i una altra al segon.

Amo, el trobem al llibre primer i al tercer, un cop a cada un.

Marit, al primer i al tercer un total de quatre cops.

Qui, al llibre primer i al quart, un cop a cada un.

Senyor, al llibre segon 50 cops i un cop al llibre quart.

La resta de noms s'esmenten una sola vegada en tot el poema. En total hi ha 28 noms diferents.

Els noms de la Verge

Proemi.— «La fe del pelegrí».

—**Dona, Negra, Negra Augusta, Reina.**

Troblem, tan sols, quatre designacions diferents per a la Verge, dues de les quals fan al·lusió a la Verge de Montserrat —Negra Augusta i Negra— les altres dues són més generals encara que de categoria diferent: Dona, més comú o familiar, i Reina de més rang. Si ho comparem amb els noms de Déu veiem que d'aquells sols n'hi havia dos, Déu i Omnipotent, mentre que de la Verge n'hi ha quatre. Amb la qual cosa sembla que el poeta vol demostrar la proximitat de la Verge als homes.

Llibre primer.— «Dels llops als àngels».

En aquest llibre, que tracta de les primícies de Montserrat, sols apareixen sis al·lusions a la Verge, cosa no gens estranya si tenim en compte que encara no s'ha iniciat el culte a la Moreneta. Dues vegades es refereix clarament a la Verge de Montserrat, quan l'anomena Negrenca i quan diu Aquella que no s'ha manifestat - perquè encara no han trobat la imatge de la Verge; les altres vegades és considerada com a Mare, Mare de Jesús, encara que hi diu Mare d'Ell, Reina i Regina Emperadriu. A pesar de les poques al·lusions es pot veure el ventall de la consideració que se li té que va des de mare a emperadriu.

Els noms són els següents:

—**Aquella, Mare, Mare d'Ell, Negrenca, Regina Emperadriu, Reina.**

El nom més repetit és Reina (3) seguit de Mare d'Ell (2), la resta surten una sola vegada.

Llibre segon.— «Joan Garí».

En aquest llibre en què, com el seu títol indica, trobem la llegenda de Joan Garí, té més importància aquest personatge i altres que l'envolten, que la Verge; això ho veiem reflectit en els pocs noms de la Verge que hi surten, solament cinc, en contraposició als noms de Déu que és on és més freqüentment esmentat, sense tenir en compte la resta de noms. Tampoc no hi ha gaire variació respecte a les denominacions del llibre anterior, solament destaquem Santa Dona, com a nou, i Emperadriu del Cel, com a variació de Regina Emperadriu.

Els noms són els següents:

(1) Seguint el criteri de les majúscules hauríem de dir Suprema sol, però ens ha semblat que no era entenedor
(2) Déu com a centre de l'Empiri i com a llum que tot ho il·lumina.

—**Emperadriu del Cel, Mare, Regina, Reina, Santa Dona.**

Solament es repeteix dues vegades Regina.

Llibre tercer. — «Els fills de sant Benet».

Aquest és el llibre que té més riquesa onomàstica, pel que fa als noms de la Verge, és lògic, com el seu títol indica ja s'han establert a la muntanya els monjos que donaran culte a la Verge. Hem constatat 56 noms diferents amb molt poques repeticions, són els següents:

—**Ambaixadora, Aquesta, Aurora Bruna, Bruna, Bruna Imponderable de la Serra, Criaturera, Dama, Divina Dama, Dona, Dona Immaculada, Dona Suprema, Ella, Emmorenida, Estrella de la Mar, Eterna Gladiola, Galta de Mel, Galta-Morena, Gran Regina, Gran Reina, Imatge Augusta, Immortal Mestressa, Intacta Bruna, Lliri Negre, Mare de Déu de Montserrat, Mare dels Goigs i dels Dolors, Mestressa, Misteri, Negra, Negra Emperadriu, Negra Sobirana, Negrenca Imatge, Negrosa Emperadriu, Negrosa Imatge, Nostra Reina, Obscura i Perpètua Seductora, Perpètua Mare, Princesa Bruna, Pulquèrrim Lliri, Refulgent Maternitat, Regina, Reina, Reina Bruna, Reina Negra, Reina Negrenca del Castell, Reina Suprema, Sagrada Dona, Sagrada Emperadriu, Sagrada Imatge, Santa Imatge de la Mare de Déu, Senyora, Senyora Nostra, Suprema Dona, Tu, Verge, Verge Bruna, Verge Sobirana.**

D'aquesta abundor de noms intentarem fer-ne un petit estudi. Abans de tot volem dir que en algunes ocasions es fa referència explícita o implícita a la imatge de la Verge: Imatge Augusta, Negrenca Imatge, Negrosa Imatge, Sagrada Imatge, Santa Imatge de la Mare Déu, etc. La resta es refereixen, sempre, a la persona de Maria.

A primer cop d'ull veiem que hi ha noms simples i noms compostos; són simples: *Ambaixadora, Aquesta, Bruna, Criaturera, Dama, Dona, Ella, Emmorenida, Mestressa, Misteri, Negra, Regina, Reina, Senyora, Tu* i *Verge*. Setze en total.

Entre els compostos n'hi ha formats per dos mots (generalment un substantiu i un adjectiu): *Aurora Bruna, Divina Dama, Dona Immaculada, Dona Suprema, Eterna Gladiola, Galta-Morena, Gran Regina, Gran Reina, Imatge Augusta, Immortal Mestressa, Intacta Bruna, Lliri Negre, Negra Emperadriu, Negra Sobirana, Negrenca Imatge, Nostra Reina, Perpètua Mare, Princesa Bruna, Pulquèrrim Lliri, Refulgent Maternitat, Reina Bruna, Reina Negra, Reina Suprema, Sagrada Dona, Sagrada Emperadriu, Sagrada Imatge, Senyora Nostra, Suprema Dona, Verge Bruna* i *Verge Sobirana*.

Amb més de dos mots trobem:

Bruna imponderable de la Serra, Estrella de la Mar, Galta de Mel, Mare de Déu de Montserrat, Mare dels Goigs i dels Dolors, Obscura i Perpètua Seductora, Reina Negrenca del Castell i Santa Imatge de la Mare de Déu.

També trobem:

—Noms de flors:

Eterna Gladiola, Lliri Negre i Pulquèrrim Lliri.

—Noms que fan referència al color:

Aurora Bruna, Bruna, Bruna Imponderable de la Serra, Emmorenida, Galta de Mel, Galta-Morena, Intacta Bruna, Lliri Negre, Negra, Negra Emperadriu, Negra Sobirana, Negrenca Imatge, Negrosa Emperadriu, Negrosa Imatge, Obscura i Perpètua Seductora, Princesa Bruna, Reina Bruna, Reina Negra, Reina Negrenca del Castell, i Verge Bruna.

—Noms que al·ludeixen a la maternitat de Maria:

Mare de Déu de Montserrat, Mare dels Goigs i dels Dolors, Perpètua Mare, Refulgent Maternitat, Santa Imatge de la Mare de Déu.

—Noms que al·ludeixen a la puresa de Maria:

Dona Immaculada, Intacta Bruna, Lliri Negre, Pulquèrrim Lliri, Verge, Verge Bruna, i Verge Sobirana.

—Noms que consideren Maria com a portadora de llum:

Aurora Bruna, Estrella de la Mar, Refulgent Maternitat.

—Noms que donen una categoria reial a la Verge:

Gran Regina, Gran Reina, Imatge Augusta, Negra Emperadriu, Negra Sobirana, Negrosa Emperadriu, Nostra Reina, Princesa Bruna, Regina, Reina, Reina Bruna, Reina Negra, Reina Negrenca del Castell, Reina Suprema, Sagrada Emperadriu, i Verge Sobirana.

—Noms que atribueixen a la Verge qualitats divines:

Divina Dama, Dona Suprema, Eterna Gladiola, Immortal Mestressa, Misteri. Obscura i Perpètua Seductora, Perpètua Mare, Reina Suprema, Sagrada Dona, Sagrada Emperadriu, Sagrada Imatge, i Suprema Dona.

—Noms que ens apropen més la Verge:

Aquesta, Criaturera, Dona, Ella, Galta de Mel, Galta-Morena, Mare dels Goigs i dels Dolors, Mestressa, i Tu.

Prop però amb una mica més de distanciament tenim:

Dama, Nostra Reina, Senyora, i Senyora Nostra.

Pel que fa a les freqüències trobem les següents repeticions:

Ella (6); Reina (5); Negra, Senyora (4); Dama, Dona, Mare de Déu de Montserrat, Mestressa, Negra Emperadriu, Nostra Reina, Reina Negra (2); la resta surten una sola vegada.

Llibre quart. — «El plor de les criatures».

Aquest llibre no té tanta variació en l'onomàstica mariana com l'anterior, no obstant hem trobat 31 denominacions diferents.

Tal com passa en els altres llibres els noms de la Verge estan en relació amb el títol i, naturalment, amb el contingut del llibre. Així, en aquest, que es titula «El plor de les criatures» i explica com els homes, reis o no, acuden a la Verge a demanar ajut, ens la presenta des d'un punt de vista més humà sense, però, deixar-la de considerar com a persona mereixedora de la més gran dignitat.

Heus ací els noms que hem trobat:

—**Absoluta Dama, Alletadora de l'Infant, Aquella, Aquesta, Bresca dels Àngels, Criaturera, Dona, Ella, Emperadriu, Excelsa, Gran Criaturera, Immaculada Majestat, Magnànima Figura, Mare, Mare de Déu de Montserrat, Negra, Negra i Divina Mariscala, Negra Immaculada, Negra Senyora, Negrenca, Negrenca Emperadriu, Obscura Sobirana, Oreneta, Patrona, Prenyada de l'omnipotent, Profunda Sensitiva, Regina, Reina, Senyora, Sobirana, Verge.**

Seguint el mateix esquema que hem usat en el llibre tercer, estudiarem, ara, l'onomàstica d'aquest. També hi trobem noms simples i compostos.

Els simples són: Aquella, Aquesta, Criaturera, Dona, Ella, Emperadriu, Excelsa, Mare, Negra, Negrenca, Oreneta, Patrona, Regina, Reina, Senyora, Sobirana i Verge.

Els compostos són: Absoluta Dama, Alletadora de l'Infant, Bresca dels Àngels, Gran Criaturera, Immaculada Majestat, Magnànima Figura, Mare de Déu de Montserrat, Negra i Divina Mariscala, Negra Immaculada, Negra Senyora, Negrenca Emperadriu, Obscura Sobirana, Prenyada de l'Omnipotent, i Profunda Sensitiva.

Noms que ens mostren la Verge des d'un punt de vista més humà i, en algun cas, ens atrevirem a dir que ratlla la irreverència:

Alletadora de l'Infant, Criaturera, Dona, Gran Criaturera, Mare, Negra i Divina Mariscala, Prenyada de l'Omnipotent. Això sense comptar els mots que demostren encara més confiança i que surten també en altres llibres com: Aquella, Ella o, fins i tot, Negra.

Contràriament trobem: Absoluta Dama, Emperadriu, Excelsa, Immaculada Majestat, Magnà-

nima Figura, Negra Senyora, Negrenca Emperadriu, Obscura Sobirana, Patrona, Regina, Reina i Senyora. Noms tots que indiquen la gran dignitat que el poeta concedeix a la Verge.

Pel que fa a les nominacions en què es fa referència al color de la Verge trobem: Negra, Negra i Divina Mariscala, Negra Immaculada, Negra Senyora, Negrenca, Negrenca Emperadriu, i Obscura Sobirana.

Ens criden l'atenció per la seva tendresa: Bresca dels Àngels, i Oreneta, així com Profunda Sensitiva.

Només trobem tres noms que enalteixen la puresa de Maria:

Immaculada Majestat, Negra Immaculada, i Verge.

Una sola vegada és anomenada Mare de Déu de Montserrat.

Pel que fa a les freqüències els noms més repetits són: Dona (9); Reina i Senyora (7); Criatura (5); Gran Criaturera (4); Mare (3); Ella, Emperadriu, Negra, Negra Senyora, i Regina (2); la resta solament surten un cop.

Ens és difícil de comparar l'onomàstica mariana de tot el poema perquè a l'esclat de noms que es produeix als llibres tercer i quart, hi hem d'afegir que molts són formats per la combinació de substantius i adjectius que també surten separadament, la qual cosa fa que hi hagi molta variació. En total hi ha 80 noms diferents.

Per acabar volem fer les següents observacions:

1.— Hi ha una relació directa entre els noms que surten a cada part del poema i el títol que cada part du, tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat.

2.— Sagarra fa ús de moltes, variades i belles antítesis per a designar la Verge. Així trobem: Aurora Bruna, Lliri Negre, Negra Immaculada, que oposen blanc/negre o claror/fosc.

També trobem: Negra Senyora, Negrenca Emperadriu, i Obscura Sobirana, que oposen familiaritat/distanciament i encara entre ells hi veiem una certa gradació —Negrenca indica menys confiança que Negra i Obscura encara menys— també hi veiem aquesta gradació entre els substantius als quals acompanyen, Senyora, Emperadriu, Sobirana.

Mare dels Goigs i dels Dolors, i Profunda Sensitiva són altres dues antítesis. La primera oposa alegria/tristor i la segona pregonesa/superficialitat o esperit/cos.

3.— Hi ha més variació en les designacions de la Verge, en canvi hi ha més freqüències en els noms de Déu.

4.— Ens ha cridat l'atenció que ni una sola vegada usi el nom de Maria per a designar la Verge. També ens ha xocat que sols surti tres vegades la designació de Mare de Déu de Montserrat.

5.— Com dèiem a la introducció el fet que hi hagi noms que es repeteixen en les diferents parts del poema contribueix a donar-li unitat.

Les referències i les citacions textuais apareixen en un *annex*, que per raons d'espai no es publica.